

Az (ön)értelmezés lehetőségei

PINTÉR LAJOS: EZÜST

**Ziccer Bt.
Kecskemét, 2007
112 oldal, 2100 Ft**

„szita szita / emlékezet / júniusi / hóhullás a / tiszta felett”. Ez az ikonikusan rövid *tiszavirág*-vers Pintér Lajos *ezüst* című könyvében egyikeként kínálja magát azoknak a szöveg-helyeknek, ahonnan távlatokat kaphat az értelmezés, egyfelől egy folyamatosan szerveződő költői/prózaírói világ jelen idejű reprezentálására, másfelől – e költészet sajátos újraírói természeténél fogva – annak a dialógusnak a meg-láttatására, amelyet az új kötet folytat a megelőző tizenöt-tel. Az öt rövidke sor a pintéri lírára jellemző módon képes megmutatni a cseppben a teljességet, a könnyed-játékos forma mögött meghúzódó nagyon komoly egzisztenciális kérdések kötetsszervező gondná válását. Az erős tapasztalati-ság és a (lét)szemlélő magatartás egyszerre alakítja a képet: a tiszavirágzás mint szenzuális élmény nemcsak a „röpke lét” általános képzetét hívja elő, de mert a szemlélődő lírai alany (aki az elliptikus megoldású versmondásban nem szintaktikai értelemben van jelen) kifelé és befelé egyaránt figyel, a személyes létérzékelést is. Ez pedig magával a lát-

vánnyal írható le, az emberi léptékkal mérve villanásnyi életű lények rajzásával és halálával, a júniusi hóhullással a gyerekkor színterét emblematikusan jelölő folyó felett. A *tiszavirág*-párvers, a *variáció*, már grammatikailag jelölten mutatja a lírai ént (csónakban állok / hajamra hó hull / tiszavirágzás), az érzéki kép pedig innen közelítve is magyarázatot adhat a könyv címválasztására: az ezüst mint szín egy finom metonimikus érintkezéssel utal a kötet különleges időélményére, a benne beszélő lírai én léthelyzetére és idő-észlelésére.

Mert az *ezüst* az időt tematizálja, pontosabban a tényleges életrajzi alanyiságát vállaló lírai alanynak az időhöz való viszonyát – ahogyan azt az előző vers is mutatja – kettős aspektusból. Kiemelt szerepet kap benne az emlékezés, a legnagyobb súlyokat tartó alappillért adva a kötetnek, nem lefokozva ugyanakkor a saját életidő fontosságát a beszélő történetének olyan vonatkozásaival, mint a magánéleti kapcsolatok, a lélek közérzete vagy a nyelvhez, a költőszerephez való viszony. Ezek a narratívák nem a ciklusok adta kereteken belül rajzoló ki lineáris íveket, hanem fonalszerűen, hol itt, hol ott bukkannak föl. A *tiszavirág* pedig reprezentatív példa arra is, hogyan lehetséges ebben a költészetben a drámai súlyosságú elemeket egyfajta ironikus-önironikus távolságtartással szemlélni, ugyanakkor a könnyednek mutatkozó képet is tragikummal megtölteni. Pintér Lajos egyszerre játszik az emlékezés természetére vonatkozó anagrammatikus játékot és használja

a júniusi hóhullás képét a lélek állapotának megérzékítésére. Ez utóbbi ugyan az egész kötet kontextusában nyeri el jelentését és jelentőségét: a hóhullás, a hószakadás legalább annyira meghatározó motívumai az *ezüst*-nek, mint az árvaság-érzésnek a veszteségek számbavételével összefüggő folyamatos megnyilvánulásai. S ha mellettük figyelembe vesszük az ellenükben is kiküzdött-meglelt remény-gondolat kötetépítő szerepét, ez éppúgy a pintéri költészet újraíró karakterére irányítja a figyelmet, mint a formák variatív jelenléte, a jelentésjátékaival ható gazdag nyelviség és a zenei ihletettség.

Pintér Lajos bekapcsolódása a magyar irodalom párbeszédébe arra az évtizedre esett, amelynek a költészeti hagyomány folytathatóságára és a változtatás szükségességére vonatkozó kérdésfeltevései a mai sokféleségeket létrehozó válaszok megfogalmazására adtak lehetőséget. Költészete egyike az érvényes lehetséges válaszoknak, azoknak egy alapvetően kommunikációelvű, a metaforikus szerkezetű lírai tradíció saját szerű formai alakzatokkal egyénivé tett és az újabb beszédmódok felé is nyitott változata. Ez a nyitottság lírájának befogadó és sok irányba tájékozódó jellegéből következik, abból a sajátosságából, hogy magáévá képes szervezni nagyon különböző szemléleti megközelítéseket anélkül, hogy a korábbiakat érvénytelenítenie kellene. A saját életmű motívumainak meghatározó jelenléte, újrafogalmazása és újabb kontextusba helyezése is állandósuló eljárásnak látszik. Ez az önmagát folyton újraaktualizáló belső szövegköziség nem csupán a dialógus lehetőségét teremtheti meg az életmű egyes szakaszai között, de az önidézéssel, a beékeléssel, az át-helyezéssel létrehozott új összefüggések egyben a szerző általi (ön)értelmezést is jelentik. A továbbírás additív mozzanatai természetesen tartják fenn az összegzés igényét, amelynek meghatározott vonása a korábbi gesztusok vállalhatóságának rögzítése az önazonosság folyamatos építésének eszközeként is.

A kezdetektől jellemző etikus pozíció változatlansága nem zárja ki a megszólalások sokféleségét: a nagyfokú személyességet mutató vallomásos kifejezéstől az élőbeszéd dikcióját követő alanyi kötetlenségű vagy az önironikus-eltávolító közlésmódokon keresztül a reflexív elemzésig és önelemzésig. Pintér Lajos költészetének nyitottságából következik az utómodern szövegformálásnak a saját természetéhez igazított, adekvát használata. Ez csakúgy a hagyománnyal folytatott, „a más általi önmegértést” szolgáló dialógusként értelmezhető, mint a szövegközi tereket megnyitó játékaiknak a könyvet és az életművet átszövő sokfélesége.

Az időt faggató kötet egyik érdekessége a határozott epikai dikció és a könnyed költői formák egymás mellettsége. Ezeket együtt mutatja fel a két Stephen Hawking-könyv címét kölcsönző ciklus, amelyben éppúgy helyet kap a Népújság 2002. jan. 9-i számából majdnem szó szerint beemelt, versé tördelt publicisztika (*az idő rövid története [6]*), mint a különböző modalitású lírai konvenciókat újraíró formák. A 2. és az 5. darab az időt mulandóságában megszegyenítő szerelmi dal, a 4. a József Attila-i metafizikára nyitó elégia (rávetül szívemre / az idő / a semmi ágának / hosszú / árnya), a 3. Alma Mahlernek, a hódítás művészenek szecessziósan füledt világát a 20 évvel korábbi *Big Hits* gyönyörű képének variációjával (megpihentem / egy állat / halhatatlan / tekintetében) ellensúlyozó, az esendő ember iránti részvétet lírai tárggyá tévő fiktív napló. Az amerikai tudós másik reveláló hatású munkájának címére írt versben (*az univerzum dióhéjban*) a jellemzően pintéri gesztus válaszol meg a könyv alaptételére (az emberi faj nem éli túl a következő

ezer évet): „ezt a diófát / nagyapám ültette / bízott a jövőben [...] nem mondom / tudod úgyis / e dióhéj / zizgésben / ma éjjel / veled / vetkezem / vétkezem”.

Az emlékezés, a felejtésre válaszoló felidézés több vonatkozásban is a kötet ritmusát adó műveletként működik. A *Dúdoló (Ezredfordulóponton)* és a *Piros-fekete körhinta (Virágnézetünk alapjai)* motívumainak beidézésével szerepet kap a gyerekkor újratematizálásában (*bölcső; a hely színei*), de eredményeként hangsúlyosan jelen van itt a nyelvi emlékezet is. Kötetnyitó pozíciójú vers épül első nyelvemlékünk szórványaira (*Az apátság alapítólevele*), amelynek sorskérdései megismétlődnek a *Didergő ünnep* után újra Szisz kapitányt szólító opusban (*Szeretnék élni*), s ott bujkálnak a Halotti Beszéd és az Ómagyar Mária-síralom sorai is a kötet egyik legerősebb ciklusában, az *égi vendégek* szövegeiben. Már az első verstől nyomon követhető a szövegrétegeknek és a gondolatsíkoknak egy olyan erőteljes egymás felé mozgása, amelynek eredménye a jelentéseknek – nyelvnek, népnek és hazának, árvaság-, veszteségérzésnek és példákából táplálkozó reménynek – egymást helyettesítő/erősítő megjelenése. Fontos állomása ennek a folyamatnak *A hatalom tornya* című ciklus két verse. Mindkettő reflexió. A *rempeholló* válasz Fekete J. Józsefnek a *festő madara* című egyszavas verset méltató mondatára a *Virágnézetünk alapjairól* írt recenzióban. Ez az esszékötetek hasonló tárgyú írásait idéző epikus hangoltságú versértelmezés nyelvészeti megközelítésben, Ballagi Mór A magyar nyelv teljes szótára (1867) szómagyarázatának (rempel, rempöl: leszól, lekicsinyell) beidézésével emeli a lírai személyesség tartományába a verszárlatot: „Rempheholló, még jó is e festő találta szó: / kicsike holló. Tört faágra, tört faágban / egy madárra, felejtett nyelvben egy nyelvi / csodára, rempe hazában önmagára így talál / egy költő.” Az *Üzenet* egyszerre reflektál Tolnai Ottó *Gyémántos történetének* mottóvá emelt mondatára („A feneketlen tóban vagyunk”) és Márainak az ékezetet nyelv- és személyiségmentő elemként elgondoló felfogására. Így válik nyelv és emlékezet egy jellegzetes pintéri intarziás megoldással létrejövő távoli tiszta rímbe eggyé a gondban és reményben (...ott keressetek. / Ott a tónál, / Ottó, / míg le nem hull / nevünkéről / az ékezet. [...] halkan énekelünk, / mint haldokló / hattyú, szép eml- / ékezet.)

A gondolat kiteljesedése az *égi vendégek* ciklus hangsúlyos, Illyést idéző vonulata, amely a 35 éves Forrás ünnepére született – a ciklussal azonos című – darabtól ível a Tiszatáj 2002/7. számának két írásáig: az egyik a 75 éves Sütő Andrást köszöntő vers (*anyánk könnyű álmot ígért*), a másik az ünnepelt válasza (*Pintér Lajosnak*, testvéremnek a gondban és reményben). Az általuk nyitott dimenziókban, nemzet, nyelv és emberiség koordinátái jelölik ki azokat a gondolati tereket, amelyekben megtörténik az illyési örökség újrafogalmazása. Inter- és intratextuális műveletsorok alakítják *A centenáriumi évre* versmondait. Előfordul, hogy a szövegközi- és a szövegbelső idézés egybeesik, mint a jelen-érzékelés expresszív képében: „...mert / megint a sakál dalol, / a pacsirták vonítanak.” (Illyés Gy.: *Búcsú L. Z.-tól*; Pintér L.: *Emberi hang*). Illyés-címekből, átvett és torzított sorokból nő ki az életmű nagyságát és lebonthatatlanságát deklaráló gondolat, akár csak a hozzá társuló szorongató félelem megfogalmazása: „De rom van a rendben. / S e mű, akármilyen hű, / nem tudom, / olvasmányunk-e vagy / jövődő nyelvemlék.” A „Sose ennyire penge-élen”-helyzetben Herder jóslatára hivatkozó vers így mozgatja egybe mű, nyelv és nép megmaradásának gondját: „Vagy lesz nép, mely / megérti, vagy nem lesz, / mert elvész.”

Másként idézi Illyést a *Bevezetés egy Vigh Tamás-kiállításához* című vers, amely a *Bevezetés egy Kodály-hangversenyhez* parafrázisa, megtartva annak történelmi összefüggések kijelölte értékorientációit. Benne a csodára várakozó „hétszer árva” pozíciójából beszélő, egyszerre önmegszólító és mindenkire szóló lírai alany nem teszi kétségessé, hogy keserű iróniája ellenére is tudatosan mondja magáénak az illyési örökséget, s alkalmazza a belőle következő nemzet- és létszemlélet által meghatározott verstípus kódjait. A parafrázis olyan nemzeti értékek mentén foglal állást a sorskérdéseket megfogalmazó költészeti hagyomány folytathatóságáról, amelyek a szerző szűkebb életteréhez, Kecskeméthez köthetők, egy szövegen kívüli epikus keretet adva ezzel a versnek. (Vigh Tamás Katona-szobrának ’62-es avatásán részt vett Illyés, és Kodály is; a 80 éves zeneszerzőt köszöntő parafrázeált verset a költő a kecskeméti színházban mondta el.)

Az egész kötetre jellemző epikus jelleg s a meghatározó emlékezés-művelet egy más aspektusát explicit módon fejt ki az *Illyés/Szabó Lőrinc-medalion* befejezése: „S mért / mondom el mindezt itt dadogva, már nem is / tudom, ki is tudhatja, miért dédelget / egy-egy emléket az emlékezet.” De Pintér nagyon is jól tudja, mire miért emlékeznek, még akkor is, ha az anekdota-hagyomány nyomvonalán idéz meg számára fontos személyiségeket. Ezt teszi, amikor medaliont ír Fodor Andrásnak (*Hogy éltek itt?*) vagy verset a második esszékötetbe talált tárgyként beemelt Tóth Menyhért-anekdotából (Bánszky Pál: „*Milyen hosszú a tarack szára?*”). Ám az utóbbit tekintve jelentésesebb mondható a változás, ami a címet érinti. A prózaszöveg alcíme (Tóth Menyhért derűje, emberi, művészi nagysága) így válik főcímmé a versben: *Tóth Menyhért árvasága*, jelezvén, hogy korántsem az anekdota újraírásáról van szó, sokkal inkább a „majd egyszer talán jobb világ jön” reményének kimondhatóságáról. Akár a Forrás „*Vers és valóság*” című 2001-es tematikus számában is helyet kaphatott volna az *égi vendégek* első négy darabja: a költő ugyanis az *Európai diákdalban* és a gyűjteményes kötetben korábban már megjelent két költeményéhez (*Egy boldog nap szomorú leírása; Expressz falevél*) közöl prózai kommentárokat, írja meg „Kormos- és Simonyi-versének valóságát”, „két félidőben”, *versmeccs* címmel. S nem először. Itt vagyunk ugyanis a szisztematikusan építkező pintéri magán-mitológia forrásvidékén, az indulásnál. Három alappillére van ennek az építkezésnek: az egyik Kormos István személye, a másik a Kormos szerkesztői programjából következő betagozódás-érzelelés, amely rövid időn belül erős nemzedéktudattá növi ki magát ebben a gondolkodási rendszerben, a harmadik pedig a létformából adódóan az Eötvös Kollégium szellemi holdudvara.

Az eddig alakuló életmű azt mutatja, hogy az önmagára reflektálás és a felidézés valamelyes jellege létmódjának lényegéhez tartozik: a kontextus, amelynek része a költői indulás, a későbbiekben folyamatosan reflektált tárggyá válik, jelentősége a formától független újramegírás gesztusával értékelődik fel az életműben. Költői indulásról és önmeghatározásról beszélve nem véletlen Kormos István nevének említése, amely – a pintéri költészet személyességéből és morális meghatározottságából adódóan – olyan fogalmaknak használatát teszi indokolttá, mint a példa, a vállalás, a hűség és az erkölcsi kötelezettség. Az a költészetípus, amelynek vonzásában az életmű alakul, nem tekint irodalomon kívüli tényezőknél az előző kategóriákat.

A nemzedéki emlékezet legfontosabb ciklusa az utalásos című *tengerlátó*, bár a *Telephon-mobil kerekére* motívumára írt Heleszta Sándor-medalion vagy a Salamon Anikó-

medalion is ennek a gondolatkörnek a részei. „Első az egyenlők között; az én nagy élményem: nemzedékem. Minden művem nemzedékemnek dedikálom” – írja első esszéjében, *A vadszeder útján* megjelenésekor, amely csakúgy, mint a második, az 1997-es *Könnyv* vállaltan a nemzedék szintjén válaszol meg fontos kérdéseket. *A Pinczési-pörben* arról is beszél, hogy nem az egyetem ad helyet a formálódásnak, mint évekkorábban a Kilencek esetében. „A mi nemzedékünk máshol szerveződött: Kormos István kiadói szobájában, a Tiszatájban, Juhász Ferenc főszerkesztői debütálásakor az Új Írásban, az induló *Mozgó Világban*, a Tengerlátó antológiában. 1975 táján megjelentek első köteteink, s világgossá vált, hogy egy új nemzedék érkezett.” A *tengerlátó* egyik *tiszavirág*-vonulatáról már volt szó. A másik egy három darabból álló variáció Farkas Árpád *Köszörű-idő* című versének állító értelmű kérdésére: „Marad a láz, ugye, fiúk?”, amely a *Vadszeder útján* nemzedéki számvetését idézve nyit visszafelé az időben. Az első a jelen júniusi hóhullás-képét használva, a „szalad velünk / a múltunk” érzékelésével szólítja a nemzedéktársakat, a második egy *Diákdal*-motívummal vonja be az előzőbe az Eötvös Kollégium emlékét, a harmadik a *Gyerekkori ég* és a *Mirror* soraival hozza játékba a még távolabbi múltat, a gyerekkort.

A két legsúlyosabb nemzedékvers azonban az *Atlantisz* és a *tengerlátó*. Az előző együtt idézi „Kormos a költő, a vackor, a dörmice” legendás előszobáját, a nagy példákat és magatartásmintákat, a mestereket és az elvesztett nemzedéktársakat – „párhuzamos koporsóikat” hívja segítségül a József Attila-i remény-gondolat újrafogalmazásához. A *tengerlátó* a *Könnyv* záró darabjára és *A vadszeder útján* hasonló tematikájú írásaira emlékeztető összegző gesztussal tesz hitet nemzedékben gondolkodásról: „nekem az ének: / nemzedékem” s kérdezi szorongva: „hol a harminc év / verssorban énekekben / végigélt életekben / bölcsőben temetőben / lassan őszülő időben”. A generáció ikonikus alakjára, Nagy Gáspárra emlékező verse (*öröknyár: elmúltunk ötvenévesek*) a költőtárs 1983-as kalligrammájára írja rá magát, a betoldott utolsó versszak imperatívuszával egyszerre utalva a költészeti tetre és az erkölcsi tisztaság szimbólumának kötelező példájára: „Levetett, lobogó, / leNGő fehér iNGét / emeld fel, vedd föl!” Mint ahogyan kötelez a költő szerep is, átívelve az időn: bekiáltani „a csend kő-tömbjébe” az elődökkel és a jövő ígéretével, hogy *Világosságot!*

Az *ezüst* a költői és prózai formák variatív gazdagságával is hat: van benne kétsoros Kassák-parafrázis Tandorinak, haiku Zalánnak, limerickek Deim Pálnak, séneriáda Schénernek, fordításvariációk egy Salvatore Quasimodo-strófára és vers-jegyzőkönyv Rajk valasztásáról az 1949. júniusi dokumentum-szövegek szó szerinti beemelésével. Az eddigi életmű kontextusában a prózaköteteken kívül részint az *Ezredfordulóponton*, részint – és még hangsúlyosabban – az *Európai diákdal* felől olvasva kap távlatokat: a belső szövegköziség terei elsősorban belőlük nyitnak lehetőségeket az (ön)értelmezésnek. Talán ezért utal az egyszerű, elegáns megoldású könyv (sötét bordó alapon ezüst felirat) külső megjelenésében is a beérkezés 1981-es kötetére.

Luchmann Zsuzsanna